

Hukum *Wisoyah* & Realiti Permasalahannya Dalam Konteks Perancangan Pusaka Islam

Naziree Bin Md Yusof¹

Abstract

The concept of estate planning in Islam has always been focusing on bequest and inheritance although both only take effect after the demise of property owner. Wisoyah is the Islamic concept of entrustment in which the responsibility to carry out the wills of property owner such as settling debts, distributing hibah property, managing endowment, and allocating jointly acquired property between the wife or wives are put on a wasi (executor). Issues like whether or not wisoyah complies with Islamic principles, difficulties in its enforcement, and proper property management have made ensuring its effective application a complicated task. In terms of application, wisoyah proves to be conflicting due to difference in views held by institutions entrusted with the task. Therefore, the article will try to shed some light on the exact role of an executor as well as his role in resolving dispute among family members through proper management of inheritance.

Konsep Dan Definisi Harta

Secara amnya harta dikenali sebagai sesuatu yang dimiliki oleh seseorang individu. Hanafiah berpendapat definisi harta ialah sesuatu yang diinginkan

manusia dan boleh disimpan lama. Pandangan ini tidak lengkap dan tidak menyeluruh maksudnya kerana terdapat sesuatu yang bernilai tetapi manusia kurang kecenderungan kepadanya seperti jenis-jenis racun dan ubat. Begitu juga tidak kesemua barang boleh disimpan lama misalnya daging, sayur-sayuran, buah-buahan dan sebagainya yang cepat rosak. Takrif ini juga tidak mengiktiraf manfaat sesuatu harta kerana ia tidak berupa fizikal yang dapat disimpan sekalipun ia boleh digunakan.²

Berbeza dengan pentakrifan Imam Syafie dan Hanbali yang menyatakan sesuatu itu dianggap harta jika ada nilai komersial padanya sama ada ia dalam bentuk barang atau manfaat dan boleh dikenakan gantirugi sekiranya ia dicerobohi. Manakala terdapat definisi yang agak lengkap yang dinyatakan oleh al-Hawi iaitu harta ialah nama untuk sesuatu selain daripada manusia yang diciptakan Allah SWT untuk kepentingan manusia, ia boleh dimiliki dan diuruskan secara bebas.³

Daripada kesemua takrif ini dapatlah disimpulkan bahawa, harta ialah sesuatu yang mempunyai nilai, sama ada bentuk fizikal atau manfaat, mestilah sesuatu yang halal dan tidak najis menurut syarak, seperti arak, anjing dan babi, dan hendaklah sesuatu yang berkemungkinan untuk dimiliki, iaitu yang telah ditentukan sesuatu barang atau manfaat yang khusus dan bukannya masih ketidaktentuan. Misalnya ikan di kolam atau burung di udara.

Harta juga dapat diklasifikasikan kepada dua bentuk iaitu harta alih dan harta tak alih. Harta tak alih disifatkan sebagai harta kekal yang jika dipinda atau diubah akan membawa kemusnahan seperti bangunan dan tanah manakala harta alih ialah harta yang boleh dipindahkan dari satu tempat ke satu tempat yang lain seperti mata wang, haiwan, kenderaan, barangan bersukat atau bertimbang dan sebagainya.⁴

Harta alih juga boleh dikelaskan kepada dua jenis iaitu harta ketara yang boleh disentuh (*tangible*) yang wujud secara fizikal seperti kerusi meja dan harta tak ketara (*intangible*) seperti ilmu atau pengetahuan yang boleh ditukarkan menjadi sesuatu yang bernilai dan dikenali sebagai harta intelek.⁵

Jika dilihat kepada skop di atas, sebenarnya bentuk nilai sedemikian sudah lama diamalkan dalam Islam. Contoh mudah yang dapat diambil

ialah pemberian maskahwin (*mahar*). Sejarah telah menunjukkan bahawa pemberian maskahwin itu adalah diharuskan daripada sekecil-kecil material, sehinggalah hafazan ayat-ayat al-Quran pun boleh dijadikan sebagai sandaran.⁶ Ini kerana syariat tidak menetapkan had minimanya, apa yang penting pemberian tersebut adalah simbol dan bukti penghargaan kasih cinta suami kepada isteri.⁷ Cuma apa yang membezakan ialah maskahwin melalui hafazan al-Quran tidak melibatkan cetusan idea atau proses kreativiti akal dalam melahirkan sesuatu yang baru. Bahkan ia adalah ketetapan nas yang telah disebutkan jelas oleh Rasulullah SAW.

Konsep Umum Amanah

Konsep amanah itu adalah kembali kepada motif penciptaan Allah SWT yang menjadikan manusia agar mengabdikan diri kepada-Nya,⁸ memakmur dan mentadbirkan bumi yang selayaknya sesuai dengan kewajipan manusia sebagai khalifah⁹ dan melaksanakan amanah Allah SWT¹⁰ dalam menjalani kehidupan menurut ketetapan wahyu. Justeru, tiga serangkai utama iaitu aspek akidah, syariah dan akhlak perlu berjalan seiring bagi memastikan keseimbangan hidup manusia di dunia dan di akhirat.

Di sini penulis ingin mengulas sedikit mengenai tiga pembahagian di atas. Jika dilihat aspek pertama iaitu akidah, adalah kepercayaan dan pegangan kita kepada Allah SWT dan rukun-rukun iman yang lain, berdasarkan dalil *naqli* dan *aqli* dengan penuh yakin sehingga tiada keraguan manusia terhadapnya.¹¹ Oleh yang demikian, perlu difahami bahawa dalam bab akidah, tidak kesemua perkara diberi kelonggaran untuk diperbahaskan. Ini kerana keterbatasan akal dalam memahami hikmat 'aturan' Allah mengajar manusia supaya akur pada ketentuan-Nya. Manusia bukan sahaja dilarang mengkaji zat ketuhanan, prejudis terhadap penetapan *qadha'* dan *qadar*,¹² mempertikaikan perkara-perkara *samiyyat*, bahkan dalam perihal roh pun tidak boleh dipersoalkan.¹³

Sebab itulah walaupun sesuatu topik itu membahaskan aspek *fiqh* (syariat), ia mesti dikaitkan dengan aspek iman dan akidah kerana hukum *fiqh* sering menyentuh keikhlasan niat dalam mengerjakan amalan.¹⁴

Hal ini dapat dilihat melalui gaya hidup Imam Syafie. Sekalipun diperakui sebagai ahli *fiqh* yang berwibawa, tidak melupakan beliau sifat warak dan zuhud sehinggakan pernah hafazannya terjejas semata-mata terlihat aurat perempuan. Ini bererti ilmu yang disertai dengan iman, akan membentuk akhlak dan sahsiah yang membezakan keperibadian seseorang alim dan jahil.

Mungkin inilah alasan pengiktirafan al-Quran bahawa golongan yang tinggi ketaqwaan di kalangan hamba-Nya adalah ulama.¹⁵ Oleh yang demikian, kita perlu ingat bahawa apa yang dimaksudkan dengan alim bukan sekadar menguasai ilmu agama, bahkan dia seorang yang cukup meyakini, mentaati dan melaksanakan segala perintah Allah SWT dan meninggalkan segala larangan-Nya, dengan niat yang penuh ikhlas, *khuduk* (tunduk dan akur), *raghbah* (seronok mengerjakan ibadat) dan *rahbah* (takut yang teramat sangat) hanya kepada Allah SWT.¹⁶ Seorang yang alim akan memastikan tutur katanya terjaga, begitu teliti dalam mengeluarkan fatwa dan menggunakan kebijaksanaannya membimbing masyarakat.

Sebaliknya seseorang itu bukanlah dianggap alim sekiranya dia angkuh dengan pandangannya, memutar-belitkan fakta, menimbulkan kekecohan dan fitnah pada masyarakat Islam, tidak menjaga sahsiah diri sehingga condong ke arah maksiat. Sikap sebegini bukan hanya mengundang kemurkaan Allah SWT bahkan dibimbangi dirinya jauh daripada hidayah dan rahmat-Nya, yang akan berkesudahan dengan laknat-Nya di akhirat kelak.

Kembali kepada konsep amanah diperkatakan tadi, hakikat yang perlu disedari bahawa setiap yang dimiliki oleh manusia bukanlah bersifat mutlak. Keinginan terhadap harta, wang, kuasa, pengaruh, anak-anak bahkan termasuk jiwa raganya sendiri perlu dilaksanakan sesuai dengan ketetapan syariat-Nya.¹⁷ Konsep keimanan yang menekankan bahawa Allah SWT sebagai pencipta, pengawal dan pemilik menjadikan manusia terikat supaya patuh pada perintah-Nya. Manusia dilarang membunuh diri, membuat tatu, mengubah ciptaan-Nya secara melampau adalah semata-mata segalanya itu adalah milik-Nya. Manusia hanya peminjam yang diamanahkan agar melaksanakan apa yang patut mengikut kehendak-Nya dan bukan mengikut hawa nafsu.¹⁸

Oleh yang demikian dalam pemilikan harta, Islam amat menekankan daripada mana sumbernya diambil, bagaimana harta dikembangkan, bagaimana harta diagihkan, di mana ia disimpan, ke mana ia dibelanjakan dan lain-lain kewajipan ke atas manusia dalam pengendalian harta. Ini kerana fitnah harta tidak hanya berlaku dengan pertelingkahan sesama ahli keluarga, bahkan ia berlanjutan sehingga pihak-pihak mencapai dan berpuas hati dengan apa yang diinginkan. Di sinilah akan menyebabkan rasa tamak dan dendam sehingga sanggup menganiaya atau bunuh-membunuh di kalangan ahli waris. Lantaran itu, Baginda SAW sering berpesan agar umatnya berhati-hati dengan harta kerana ia akan melupakan manusia daripada mengingati-Nya, bahkan dikhuatiri akan terjadi seperti Qarun dan Firaun.

Maka kita dapat melihat betapa perancangan harta adalah amat perlu bagi mengelakkan kesemua fitnah ini. Kebarangkalian daripada terjerumus ke lembah haram, iaitu memakan hasil secara batil sudah pasti dapat dielakkan. Secara praktikalnya proses pembahagian dan pengagihan harta adalah agak sukar, namun usaha ke arah itu perlu dipergiatkan supaya terlepas daripada memperolehinya secara haram. Tambahan pula hasil pemakanan haram sudah pasti akan melahirkan akhlak yang sering melanggar larangan agama. Inilah antara amaran keras Baginda SAW bahawa setiap daging yang berpunca daripada sumber haram, maka nerakalah lebih diutamakan untuknya.

Kita sedia maklum bahawa dengan harta yang banyak membolehkan kita menunaikan zakat dan membantu fakir miskin, segala wakaf yang disumbangkan akan menganugerahkan pahala yang berterusan sekalipun kita telah meninggal dunia. Tetapi kita juga perlu menyedari bahawa ekoran tiadanya perancangan harta, akan berlaku pertelingkahan di kalangan ahli keluarga yang berpanjangan, yang mungkin tidak mengecualikan kita daripada dosa kerana gagal bertindak dengan cara sepatutnya. Adalah lebih mengecewakan jika kita tidak meninggalkan harta, sebaliknya hutang-hutang yang membebaskan ahli waris dan menjejaskan kedudukan kita di sisi Allah SWT di akhirat kelak.

Hukum & Aplikasi *Wisoyah*

Dalam konteks amanah harta, kaedah *fiqh* yang digunakan ialah sesuatu urusan niaga itu adalah harus sehinggalah adanya dalil yang menyatakan haram. Sebarang unsur *gharar* (ketidakjelasan) yang menganiaya masyarakat dan membawa implikasi negatif seperti riba, *ihthikar* (sorok atau monopoli), *maisir* (judi), *istighlal* (manipulasi) dan sebagainya yang mana kesemua itu akan menafikan unsur *ta'awun* dan amalan zakat yang diwajibkan dalam Islam. Sedangkan zakat tidak boleh dipungut daripada sumber harta yang haram. Oleh yang demikian, konsep pengamanahan harta tidak hanya tertumpu kepada pengagihan material semata-mata, sebaliknya sudut rohani seperti kejujuran dan tolong-menolong adalah lebih diutamakan.

Amalan *wisoyah* (*Islamic entrustment*) adalah konsep pengamanahan yang mengandungi beberapa unsur seperti peranan wali, wasi, wakil dan lain-lain fungsi yang menekankan tugas sebagai pemegang amanah terhadap harta seseorang. Tanggungjawab ini termasuk kewajipan penjagaan harta, perbelanjaan, pelupusan hutang, pemulangan barang pinjaman, menukar hak milik, mengembangkan harta dan sebagainya demi menunaikan hasrat pemberi amanah dan memelihara kebajikan ahli keluarga pemberi amanah.¹⁹ Tentu ramai yang beranggapan bahawa perancangan sebegini di bawah kategori wasiat dan faraid. Namun perlu diingatkan dua kategori tersebut hanya beroperasi selepas pemberi amanah (pemilik harta) itu mati. Sedangkan pemberi amanah sudah pasti ingin merancang semasa hidupnya untuk kepentingan lain seperti pemberian hibah kepada anak angkat atau anak perempuan, memperuntukkan sebahagian harta sebagai wakaf (*sedeqah jariah*), penentuan kadar harta sepercaraan hasil perkongsian bersama isteri atau isteri-isterinya, melangsaikan hutang yang tertunggak, menunaikan zakat dan lain-lain tanggungjawab yang perlu dipenuhi. Maka dapat disimpulkan di sini bahawa fungsi pemegang amanah sebenarnya adalah lebih luas dan perlu dimainkan secara aktif kerana perkembangan harta dan liabiliti kewangan adalah berubah dari semasa ke semasa, seperti pemilik harta yang terlibat dengan pasaran saham dan aktiviti perniagaan.

Pada zaman Rasulullah SAW, *wisoyah* begitu popular di kalangan para sahabat sebagai persediaan mereka meninggalkan keluarga, sebelum

bermusafir ke destinasi yang jauh, khususnya sebelum pergi berperang. Diceritakan oleh seorang sahabat bernama Sufyan bin Uyainah daripada Hisham bin Urwah, bahawa terdapat tujuh orang di kalangan sahabat Rasulullah SAW, antaranya Saidina Uthman, al-Miqdad dan Abdul Rahman bin Auf telah membuat wisoyah dengan melantik Zubair Ibn al-Awwam untuk menjaga harta mereka dan memberi nafkah kepada anak-anak mereka. Dirwayatkan juga bahawa amalan wisoyah turut dilakukan dalam melangsaikan hutang, mengembalikan barang pinjaman, memelihara hak individu dari dizalimi, khususnya terhadap waris yang ditinggalkan.

Hal yang sama sewaktu peperangan Muktah, Baginda SAW telah mengamanahkan bendera supaya dipegang oleh Zaid Bin Harithah, tetapi sekiranya sesuatu menimpa kepada Zaid, maka diganti oleh Ja'afar, kemudian kepada Abdullah Bin Ruwahah jika gugurnya Ja'afar.²⁰ Ini kerana semasa peperangan adalah melibatkan risiko yang tidak dijangka, maka langkah berwaspada adalah amat perlu bagi memastikan kesinambungan sesuatu amanah itu terus berjalan.

Dari segi hukum, *wisoyah* adalah sunat dan kadang-kala menjadi wajib bergantung kepada keadaan seseorang mukmin itu sendiri. Hukum *wisoyah* adalah sunat dalam situasi di mana seseorang itu membuat pengamanahan untuk menunaikan hak seperti membayar hutang, mengembalikan barang pinjaman atau simpanan orang lain, melaksanakan wasiat, menguruskan kebajikan anak-anak dan sebagainya. Imam al-Adzru'i menjelaskan sekiranya dalam kedudukan anak-anak tidak mempunyai datuk yang mampu menjaga mereka dan ada pula kemungkinan harta anak-anak itu akan dikuasai oleh orang zalim atau khianat, maka adalah wajib ke atas bapa tersebut (sewaktu peninggalannya) mengamanahkan kepada seseorang yang dipercayainya untuk menjaga dan memelihara harta anak-anak itu daripada hilang atau binasa. Begitu juga pandangan Imam al-Bajuri menyatakan bahawa wisoyah asalnya amalan sunat, kecuali dalam menjaga hak golongan yang lemah dan tiada pihak lain yang boleh membelanya, maka di ketika itu adalah wajib dibuat *wisoyah* agar kebajikannya tidak teraniaya.²¹

Sebenarnya amalan ini adalah hampir menyamai dengan konsep insurans yang kini dijalankan oleh beberapa syarikat takaful. Amalan

berwaspada atau berhati-hati dengan kemungkinan musibah adalah tidak termasuk dengan elemen *gharar* yang diharamkan oleh Islam.

Di sini penulis ingin mengulas sedikit mengenai beberapa produk Takaful Nasional Sdn. Bhd. berkenaan Akaun Hibah dan Wasi. Di antara ciri-ciri produk ini ialah:

- a) Manfaat takaful dibayar dari Akaun Peserta dan Akaun Khas Peserta.
- b) Penerima Hibah berhak menerima manfaat takaful apabila Penghibah meninggal dunia atau mengalami keilangan kekal.
- c) Sekiranya Pemberi Hibah ialah ibu / bapa atau datuk / nenek dan Penerima Hibah ialah anak atau cucu, maka Pemberi Hibah berhak untuk menarik balik hibah tersebut.

Menurut kitab *al-Mughni Muhtaj* oleh al-Syarbini, syarat-syarat ke atas pemberi hibah ialah dia adalah pemilik sah terhadap barang yang dihibahkan dan bebas menguruskan barang itu.²² Dalam kes akaun hibah Takaful Nasional, barang yang dihibahkan ialah manfaat takaful daripada Akaun Khas Peserta dan Akaun Peserta. Akaun Khas Peserta merupakan akaun yang mana sebahagian daripada wang premium takaful peserta tersebut didepositkan sebagai *tabarru'* (*donation*) iaitu jaminan dan tanggungjawab bersama kesemua peserta lain. Ini bermakna pampasan yang bakal diperolehi oleh Penerima Hibah (peserta yang ditimpa kemalangan atau warisnya) bukan sahaja wang miliknya sendiri tetapi juga wang daripada peserta lain yang turut mencarum.

Akaun Khas Peserta ini lebih bersifat kepada tabung khairat yang akan digunakan untuk didermakan kepada waris peserta yang ditimpa kecelakaan. Maka di sini timbul persoalan adakah wang tersebut adalah milik mutlak Pemberi Hibah itu dan sama ada dia bebas menguruskan wang tersebut? Jika diteliti, kedua-dua syarat ini tidak dipenuhi memandangkan wang di dalam akaun ini bukanlah sepenuhnya didepositkan oleh Pemberi Hibah tersebut. Pemberi Hibah juga tidak mempunyai kebebasan untuk menguruskan wang tersebut memandangkan wang itu cuma akan menjadi miliknya (yang mana akan diperolehi oleh Penerima Hibah) selepas dia meninggal dunia ataupun ditimpa keilangan kekal. Jadi di sini, Pemberi Hibah telah meng-

hibahkan sesuatu yang bukan miliknya dan hibah tersebut lebih bersifat *gift-in-future*. Sedangkan mensyaratkan sesuatu hibah harta yang berkemungkinan berlaku (wujud) pada masa hadapan adalah batal.²³

Namun penulis telah berbincang dengan Ejen Takaful Nasional²⁴ menyatakan polisi Akaun Peserta Khas adalah diamalkan oleh setiap syarikat Takaful di Malaysia. Walaupun ianya bersifat tabung khairat yang bakal diberikan kepada Peserta yang ditimpa bahaya, tetapi itulah sebenarnya konsep yang diamalkan oleh ahli-ahli takaful bertujuan untuk saling bantu-membantu di kalangan ahli apabila kesusahan melanda.

Dalam konteks ini, setiap peserta telah bersepakat bahawa jika ditakdirkan salah seorang ahli menanggung kerugian atau kehilangan akibat kemalangan yang telah mereka sama-sama tentukan dahulu jenis bencana atau malapetaka tersebut, mereka akan bersatu untuk membantu rakan peserta yang malang itu. Ini bertujuan untuk menyediakan kemudahan manfaat kewangan sebagai bantuan kepada mana-mana ahli yang benar-benar memerlukan dalam meringankan beban ekoran kesulitan yang terpaksa ditanggungnya. Dengan lain perkataan, peserta perlu berusaha dengan ikhlas tanpa semata-mata mengutamakan keuntungan peribadi atau kepentingan diri bagi menolong rakan peserta yang terkena musibah dan sekali-kali tidak menyangka akan menimpa ke atasnya.²⁵

Menurut Ejen Takaful Nasional itu lagi, soal tiadanya pemilikan sempurna (*al-milk al-tam*) oleh Pemberi Hibah kepada Penerima Hibah seolah-olah mesti menunggu Pemberi Hibah meninggal dunia ataupun ditimpa keilatan kekal, adalah tidak menjadi masalah dari segi syarak. Ini kerana wujudnya kerelaan untuk *tabarru*²⁶ dan perjanjian sepakat di kalangan ahli-ahli peserta yang telah bersetuju untuk sama-sama membantu kepada rakan yang malang tadi. Bahkan konsep ini adalah amat bertepatan dengan Islam yang sentiasa menggalakkan tolong-menolong²⁷ dan menyediakan harta kepada waris di saat kematian adalah lebih baik daripada menyebabkan mereka hidup berminta-minta.

Justeru, untuk kita memenuhi kesemua rukun dan syarat hibah itu semata-mata adalah suatu hujah yang tidak rasional kerana malapetaka bukanlah sesuatu yang boleh dijangka. Malah, jika kita mahu mempersoalkan pemberian *tabarru* itu seumpama menunggu sesuatu musibah berlaku, diibaratkan berjudi nasib kerana ketentuan yang

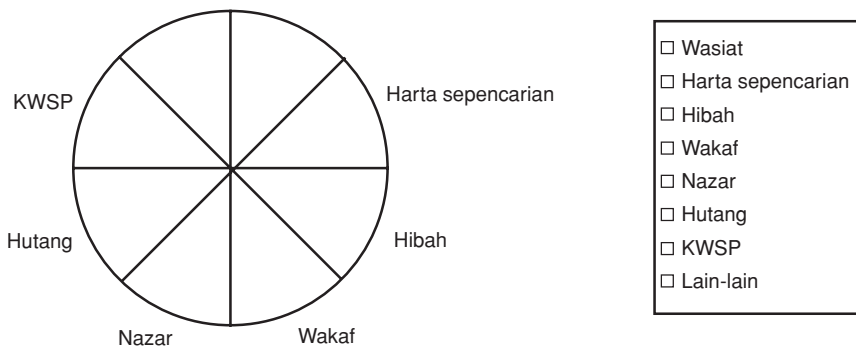

tidak pasti, lantas *gharar* dan *maisir* akan jelas kelihatan. Tetapi konsep takaful adalah lebih bersifat langkah berjaga-jaga dan berwaspada kerana kecelakaan itu sendiri bukanlah dalam penguasaan kita untuk mengawalinya.²⁸ Hakikatnya, fenomena ini adalah kembali kepada konsep akidah yang menekankan bahawa kita dilarang prejudis terhadap ketetapan *qadha'* dan *qadar* yang Maha Esa. Sebaliknya, kita ditaklifkan berusaha sebaik mungkin dalam menghadapi segala ujian dan dugaan-Nya, di samping perlu berperanan sebagai khalifah yang berkewajipan menegakkan Islam di bumi ini.

Aplikasi dan Pelaksanaan *Wisoyah* Di Malaysia

Dalam pengurusan *wisoyah* ianya melibatkan akad penyerahan amanah kepada pemegang amanah (*trustee / executor*).²⁹ Oleh itu terdapat beberapa item yang ditugaskan untuk pentadbiran dan pengagihan harta tersebut. Pengagihan ini boleh berlaku ketika mana pemberi amanah tersebut masih hidup atau semasa peninggalannya. Di antara perkara yang diagihkan ialah seperti berikut :

Perkhidmatan *wisoyah* pada hari ini diterajui oleh beberapa agensi swasta yang sebelum ini berdaftar di bawah Amanah Raya Berhad (ARB)³⁰ seperti Zar Perunding Pusaka, Wasiyyah Shoppe Sdn. Bhd.,³¹ Watikah Pusaka Resources, Kemudi Aktif Sdn. Bhd. dan lain-lain. Bagi proses pembentukan akad, golongan yang diutamakan dalam penyerahan amanah itu adalah di kalangan ahli waris yang berkemampuan. Jika tiada sesiapa yang dilantik, maka agensi swasta berkenaan akan menawarkan

pihak-pihak tertentu untuk mengendalikan pentadbiran harta tersebut. Lazimnya terdiri daripada peguam, penilai pusaka, badan profesional dan sebagainya. Pada dasarnya amalan ini tiada masalah di sisi Mahkamah Syariah kerana perlantikan *wasi* adalah sah menurut syarak, tetapi praktis di Mahkamah Sivil belum mengesahkan kaedah ini kerana tiada statut atau undang-undang bertulis yang secara jelas meluluskannya.

Bentuk-bentuk produk yang ditawarkan selain produk umum Wisoyah itu sendiri, terdapat juga beberapa kategori lain seperti wisoyah Kasih, wisoyah Hibah, wisoyah Amal dan wisoyah Nilai.³² Kesemua itu ditetapkan kadar harga yang berbeza-beza mengikut pakej yang dikehendaki oleh pelanggan. Akan tetapi bagi kes pengamanahan ke atas badan profesional tadi, sekiranya berlaku kematian, agensi berkenaan akan mengenakan caj (kebiasannya 5% daripada jumlah keseluruhan harta pelanggan tersebut) sebagai pengendalian kos pengurusan.³³ Selain itu harta yang dipertanggungjawabkan oleh pemegang amanah (*trustee / executor*) akan sentiasa dikemaskinikan bagi memperbaharui kedudukan harta yang dimiliki sepanjang hidup pemberi amanah sama ada harta tersebut meningkat atau menyusut.

Tatacarapembikinan *wisoyah* adalah melibatkan urusan dokumentasi dan terdapat beberapa langkah yang diambil bagi melicinkan proses pengurusan tersebut, antaranya:

1. Proses perbincangan antara pelanggan dengan pihak pemegang amanah (*trustee / executor*) serta melibatkan pembentukan akad.
2. Proses pemberitahuan maklumat harta serta pembahagian harta mengikut item yang ditetapkan. Contohnya hutang, harta sepencarian, harta pemberi amanah atas nama orang lain dan sebaliknya.
3. Perincian kewajipan asas seperti kos pengurusan jenazah, melangsaikan segala hutang piutang sama ada hak Allah SWT seperti zakat, kifar, nazar, haji dan hak sesama manusia.
4. Kos pengelolaan (perlantikan pemegang amanah, peguam dan penilai pusaka) bagi urusan pengagihan harta seperti penentuan kadar harta sepencarian, hibah, wasiat dan wakaf (jika ada).

5. Senarai waris akan ditentukan bagi memudahkan proses faraid, secara umumnya turut dikemaskinikan kerana ada ketikanya waris mati terlebih dahulu daripada pelanggan.
6. Menetapkan kadar faraid mengikut harta yang dimiliki.
7. Senarai harta aset yang akan diperakui dan dikemaskinikan, sama ada pertambahan atau penyusutan harta.
8. Senarai tanggungan dan liabiliti yang perlu dijelaskan.
9. Menentukan pembahagian khas ke atas keluarga berdasarkan persetujuan semua pihak.

Kaedah mengemaskini harta adalah platform utama dalam mekanisme *wisoyah*. Setakat pengamatan penulis, di Amanah Raya Berhad (ARB) tidak menawarkan produk sedemikian. Ini berkemungkinan ARB masih kekurangan tenaga, umpamanya dalam perlantikan pemegang amanah yang perlu bergiat aktif semasa hidup dan selepas mati seseorang klien, kerumitan dalam mengemaskini harta, pengumpulan data yang konsisten, kos penyelenggaraan dan sebagainya. Perkhidmatan ARB lebih memfokuskan pengurusan harta ketika mana pihak pembuat wasiat (klien / pelanggan) telah meninggal dunia, atau berhubung isu kesukaran prosedur seperti tuntutan pampasan di Mahkamah Tinggi (Sivil), perintah Pegawai Penyelesai Pusaka Kecil, perintah Pejabat Buruh dan isu permohonan pencen di kalangan golongan kurang upaya.³⁴

Ketiadaan sistem pengemaskinian mengakibatkan pertambahan dan penyusutan harta pelanggan tidak diketahui semasa tempoh selepas wasiat itu dilakukan. Walaupun kemudiannya berlaku keuntungan dalam perniagaan atau pembayaran hutang oleh pelanggan berkenaan, kedudukan jumlah harta hanya tertumpu ketika mana wasiat itu dibuat. Senario demikian mewujudkan masalah ketidakjelasan perincian harta dan bentuk-bentuk liabiliti, sedangkan itulah asas penelitian yang perlu diselesaikan sebelum sebarang proses pentadbiran dan pengagihan harta dapat dijalankan. Bahkan sehingga kini penulis berpendapat, pihak agensi swasta yang menawarkan khidmat *wisoyah* masih mencari-cari mekanisme yang praktikal dalam usaha mengemaskinikan perkembangan harta pelanggan. Ini kerana masalah sesuatu kes bagi setiap pelanggan adalah

berbeza-beza dan ia agak sukar dilaksanakan sekalipun standard syarat-syarat perjanjian adalah sama.

Wasiat dan *Wisoyah*: Realiti Permasalahan

Wasiat adalah berasal daripada kata suruhan “*wassa*” yang membawa erti memerintahkan, menasihatkan atau menjanjikan. Mazhab Syafi’i berpendapat bahawa ia berasal daripada kata sifat “*wassa*” yang bererti menghubungkan atau menyampaikan.³⁵ Dari segi istilah pula wasiat adalah satu pemberian atau sumbangan harta oleh seseorang kepada seseorang yang lain setelah dia meninggal dunia sama ada melalui ucapan atau penulisan yang disaksikan oleh dua orang.³⁶ Dalam definisi lain menyatakan bahawa wasiat ialah suatu ikrar seseorang yang dilakukan semasa hidup ke atas hartanya, atau manfaat untuk menyempurnakan sesuatu kebajikan menurut Hukum Syarak, yang bukan untuk ahli warisnya dan ia terlaksana selepas individu tersebut mati.³⁷ Adapun *wisoyah* ialah pengamanahan pengurusan harta oleh seseorang ke atas *wasi* yang dikendalikan semasa hayat dan selepas mati orang tersebut, sehingga segala hasrat orang tersebut terlaksana.

Seperti yang diutarakan sebelum ini, konsep *wisoyah* adalah agak asing di kalangan masyarakat Melayu. Bahkan penulis berpendapat bahawa dalam sukatan pembelajaran *fiqh al-mirath* di universiti sekalipun, tidak terdapat topik khusus yang membincangkan konsep *wisoyah*, kaedah pelaksanaan, realiti permasalahan dan alternatif disediakan dalam menjayakan amalan *wisoyah* dengan lebih berkesan. Sikap orang ramai yang kebanyakannya beranggapan kaedah faraid dan wasiat sudah memadai dalam perancangan harta pusaka, menyebabkan banyak kes tertangguh kerana masalah-masalah sampingan. Antara permasalahan tersebut ialah kegagalan pembuktian dokumen kematian, kematian berlapis iaitu apabila waris lambat membuat permohonan pentadbiran pusaka, kesukaran penentuan status waris seperti bukti perkahwinan dan perceraian, anak angkat, pertukaran agama dan lain-lain. Selain itu masalah pembuktian dokumen harta milik si mati, kesamaran dokumen pembuktian liabiliti, tiada kesepakatan dalam penentuan pembahagian, perbalahan antara ahli waris dalam mendapat Suratkuasa Mentadbir turut menjadi faktor timbunan kes tertangguh.³⁸

Dalam sistem perundangan Malaysia, isu-isu berhubung bidang kuasa Mahkamah Syariah adalah sesuatu yang masih ketara ketidak-jelasannya. Kewibawaan Mahkamah Syariah terus diganggu sama ada perbicaraan sivil seperti perintah Estoppel³⁹ atau Injuksi,⁴⁰ perintah Surat Pentadbiran (*Letter of Administration*) dan perintah Anggapan Mati, sering dipersoalkan oleh Mahkamah Sivil. Begitu juga perbicaraan jenayah, keputusan Mahkamah Syariah kerap menjadi sasaran kritikan terutamanya isu pertukaran agama atau murtad yang terdapat banyak rentetan daripadanya seperti hak hadanah, pencen suami, nafkah isteri, pengkebumian jenazah, pembahagian harta sepencarian dan lain-lain perkara yang sehingga kini masih tiada kaedah penyelesaian terakhir.

Kes-kes sivil syariah yang melibatkan harta orang Islam seperti pusaka, wakaf, hibah, harta sepencarian dan pertindihan bidang kuasa oleh Mahkamah Tinggi Sivil, Pejabat Tanah dan Amanah Raya Berhad (ARB) adalah dilema utama dalam mengupas permasalahan ini. Kenyataan ini diperkukuhkan apabila sesetengah penyelidik berpendapat bahawa walaupun apabila seseorang Muslim itu meninggal dunia (sama ada berwasiat atau tanpa wasiat) dan hartanya perlu dibahagikan mengikut prinsip faraid, namun dari segi amalannya, undang-undang yang mengawal pentadbiran harta pusaka ialah Akta Probet & Pentadbiran 1959. Ini bermakna, waris perlu memohon untuk mendapatkan Suratkuasa Mentadbir harta dari Mahkamah Tinggi Sivil⁴¹ atau Amanah Raya Berhad⁴² atau Pejabat Tanah⁴³ dan badan-badan berkuasa ini akan memohon kepada Mahkamah Syariah untuk mendapatkan sijil faraid atau pembahagian, di mana akhirnya Mahkamah Syariah hanya bertindak sebagai pengeluar sijil atau '*rubber stamping*' dan tidak terlibat secara langsung dalam soal pembahagian harta pusaka.⁴⁴ Begitu juga dalam kes-kes yang melibatkan penama seperti dalam skim KWSP atau insurans nyawa, Mahkamah Tinggi Sivil telah memperakui dan mengiktiraf bahawa penama yang berhak ke atas harta si mati, bukannya waris sebagaimana yang digariskan dalam sistem faraid.

Buktinya dalam kes *Re Man Bin Minhat*,⁴⁵ seorang Muslim telah menamakan isterinya sebagai penama dan diputuskan bahawa penama tersebut berhak mendapat wang insurans nyawa selepas kematiannya. Dalam kes ini Mahkamah Tinggi Sivil menyatakan bahawa penama

tersebut (isteri si mati) adalah benefisiari dan bukan berperanan sebagai pemegang amanah bagi waris si mati. Keputusan ini adalah sangat bertentangan dengan Hukum Syarak. Oleh kerana terdapat banyak kes yang diputuskan demikian, Majlis Fatwa Kebangsaan telah mengeluarkan fatwa bahawa dalam keadaan seorang penganut Islam telah dinamakan sebagai penama, dia hendaklah memegang harta atau wang itu untuk kepentingan ahli waris si mati. Untuk memastikan keberkesanan fatwa ini, Akta Insurans 1996⁴⁶ telah membuat peruntukan di bawah seksyen 167 (2) Akta Insurans 1996 bahawa jika penama adalah seorang penganut Islam, sebaik sahaja dia menerima wang polisi itu, dia hendaklah membahagikannya mengikut undang-undang Islam.⁴⁷ Peruntukan yang sama juga dibuat ke atas wang KWSP,⁴⁸ dan wang koperasi.⁴⁹

Hakikat Bidang Kuasa Mahkamah Syariah

Dilema peranan dan fungsi Mahkamah Syariah dalam kes pentadbiran harta orang Islam menyebabkan kita terfikir, apakah tahap bidang kuasa Mahkamah Syariah yang termaktub dalam undang-undang? Bukankah Islam sebagai agama persekutuan sudah cukup membuktikan keutuhannya dalam perlembagaan Malaysia?⁵⁰ Bahkan tokoh perundangan negara iaitu Almarhum Tan Sri Prof Ahmad Ibrahim pernah menyatakan, dalam menangani permasalahan kes di atas, antara undang-undang yang perlu digubal ialah undang-undang wasiat, undang-undang pentadbiran harta berwasiat dan tidak berwasiat serta undang-undang wakaf.⁵¹

Realitinya, walaupun ternyata Islam sebagai agama persekutuan, namun tidak terdapat dalam Perlembagaan Persekutuan satu peruntukan penubuhan Mahkamah Syariah kecuali ia memberikan kuasa kepada kerajaan negeri untuk mentadbir undang-undang Islam.⁵² Dominasi kerajaan pusat dalam mengawal agenda penggubalan undang-undang oleh Badan Perundangan Negeri, adalah jelas menunjukkan bahawa kerajaan negeri tidak boleh bertindak sesuka hati, sekalipun terbukti perundangan yang sedia ada masih lemah dari segi pelaksanaan dan keberkesannya.⁵³ Dengan ini diterangkan ciri-ciri khusus bidang kuasa Mahkamah Syariah yang termaktub dalam Butiran 1, Jadual Kesembilan Senarai II (Senarai Negeri) Perlembagaan Persekutuan dan ianya adalah seperti berikut:⁵⁴

Kecuali mengenai Wilayah-wilayah Persekutuan Kuala Lumpur, Labuan dan Putrajaya, Hukum Syarak dan undang-undang diri dan keluarga bagi orang yang menganuti agama Islam termasuk hukum berhubung dengan mewarisi harta berwasiat dan tak berwasiat, pertunangan, perkahwinan, perceraian, maskahwin, nafkah, pengambilan anak angkat, taraf anak, penjagaan anak, pemberian, pembahagian harta dan amanah bukan khairat, wakaf dan ta'rif serta pentadbiran mengenai amanah dan khairat agama, perlantikan pemegang-pemegang amanah dan perbadanan bagi orang-orang mengenai pemberian agama Islam dan khairat, yayasan amanah khairat dan yayasan khairat yang dijalankan ke semuanya sekali dalam negeri, adat istiadat Melayu, zakat, fitrah dan baitulmal atau hasil agama Islam yang seumpamanya; masjid atau mana-mana tempat sembahyang awam untuk orang Islam; kesalahan-kesalahan yang dilakukan oleh orang-orang menganut agama Islam terhadap rukun-rukun Islam kecuali mengenai perkara-perkara yang termasuk dalam Senarai Persekutuan; pertubuhan, organisasi dan prosedur mahkamah-mahkamah Syariah, yang akan mempunyai bidang kuasa hanya ke atas orang-orang yang menganut agama Islam dan hanya mengenai mana-mana perkara yang termasuk di dalam perenggan ini, tetapi tidak mempunyai bidang kuasa mengenai kesalahan-kesalahan kecuali setakat yang diberi oleh undang-undang persekutuan; mengawal pengembangan iktikad dan kepercayaan antara orang-orang yang menganut agama Islam, menentukan perkara-perkara Hukum Syarak dan iktikad dan adat istiadat Melayu.

Kenyataan di atas dengan jelas menyebut Hukum Syarak berhubung dengan mewarisi harta berwasiat dan tak berwasiat, pembahagian harta dan amanah bukan khairat, wakaf, perlantikan pemegang-pemegang amanah dan sebagainya adalah di bawah bidang kuasa Mahkamah Syariah. Walau bagaimanapun bagi urusan pentadbiran, seperti pengurusan wasiat dan harta pusaka, undang-undang memperuntukkan bahawa Mahkamah Sivil yang mempunyai bidang kuasa bagi mengeluarkan perintah, bukannya Mahkamah Syariah, sekalipun melibatkan harta orang Islam.⁵⁵ Ini dapat dilihat melalui dua undang-undang yang diluluskan oleh Parlimen, iaitu Akta Probet & Pentadbiran 1959 (Akta 97)⁵⁶ dan Akta Pembahagian Harta Pusaka Kecil 1955 (Akta 98).⁵⁷

Kesannya, orang Islam perlu berhubung dengan dua sistem mahkamah untuk membahagikan harta pusaka; pertama, melalui Mahkamah Syariah untuk menentukan status waris dan kadar perwarisan; kedua, melalui Mahkamah Sivil untuk urusan pentadbiran harta tersebut jika nilainya melebihi RM600,000.00.⁵⁸

Konflik Bidang Kuasa Dalam Undang-Undang Pewarisan

Bagi tujuan penyelarasan undang-undang berhubung pewarisan, aspek bidang kuasa antara Mahkamah Sivil, Pejabat Tanah, Amanah Raya Berhad dan Mahkamah Syariah perlu diberikan perhatian. Oleh kerana negara ini mempunyai dua sistem undang-undang yang pemakaiannya adalah bersifat selari (*parallel*), maka pada tahun 1988 telah diperkenalkan Perkara 121 (1A) dalam Perlembagaan Persekutuan yang memisahkan campur tangan Mahkamah Sivil terhadap perbicaraan Mahkamah Syariah dan bertujuan memelihara bidang kuasa Mahkamah Syariah secara eksklusif.

Mahkamah Persekutuan dalam kes *Majlis Ugama Islam Pulau Pinang dan Seberang Perai lwn Shaik Zolkaffly Bin Shaik Natar & Ors*,⁵⁹ telah mengesahkan pendekatan Hakim Abdul Kadir Sulaiman dalam kes *Md. Hakim Lee lwn Majlis Agama Islam Wilayah Persekutuan Kuala Lumpur*,⁶⁰ yang memutuskan bahawa semua perkara terkandung dalam Butiran 1 Senarai II (Senarai Negeri) Jadual Kesembilan, Perlembagaan Persekutuan adalah perkara-perkara yang tergolong dalam bidang kuasa Mahkamah Syariah.⁶¹ Oleh kerana Senarai II ini merupakan senarai kuasa Badan Perundangan Negeri,⁶² maka undang-undang Pentadbiran Agama Islam bagi Wilayah Persekutuan dan negeri-negeri sebenarnya telahpun membuat peruntukan berkaitan bidang kuasa Mahkamah Syariah mengenai hal pewarisan tersebut.

Akan tetapi persoalan yang timbul adalah mengenai peruntukan undang-undang dalam seksyen 12 Akta 98, yang memberikan kuasa kepada Pemungut Pejabat Tanah⁶³ untuk membuat penentuan berdasarkan prinsip Hukum Syarak mengenai status ahli waris, penentuan kadar bahagian-bahagian yang layak diterima dan jumlah harta yang boleh dikategorikan sebagai harta pusaka. Bidang kuasa yang diberikan kepada Pemungut ini agak signifikan dan kesemuanya memerlukan

analisa Hukum Syarak, selain peruntukan undang-undang Islam yang berkuatkuasa dalam negara. Sebetulnya bidang kuasa yang diperuntukkan dalam Butiran 4 (e) Senarai I, Jadual Kesembilan Perlembagaan Persekutuan, adalah menyentuh sudut “pentadbiran” harta pusaka sahaja,⁶⁴ dan bukan termasuk analisis jurisprudens *fiqh al-mirath* Islam.

Perhatian khusus perlu diberikan kepada peruntukan dalam Akta/Enakmen Pentadbiran yang menetapkan bidang kuasa Mahkamah Syariah sebagaimana yang diperuntukkan dalam seksyen 46 (2) Akta Pentadbiran Undang-Undang Islam Wilayah-wilayah Persekutuan 1993 (Akta 505),⁶⁵ yang menjelaskan bahawa Mahkamah Tinggi Syariah hendaklah dalam bidang kuasa malnya, mendengar dan memutuskan semua tindakan serta prosiding dalam mana semua pihak adalah orang Islam, dan yang berhubung dengan wasiat atau alang semasa *marad al-maut* seseorang Islam, pembahagian dan pewarisan harta berwasiat atau tak berwasiat, penentuan orang-orang yang berhak kepada bahagian pusaka seseorang Islam atau bahagian-bahagian yang waris-waris itu berhak ke atas harta tersebut.⁶⁶

Ironinya, amalan sekarang menunjukkan tiga fungsi utama di atas dilaksanakan oleh Pemungut mengenai kadar bahagian, waris-waris yang berhak dan harta pusaka yang sepatutnya berada di bawah bidang kuasa Mahkamah Syariah. Dari perspektif ini juga memperlihatkan bahawa Mahkamah Syariah selayaknya tidak tertakluk kepada Akta 98. Ini kerana Mahkamah Syariah turut mempunyai bidang kuasa untuk memutuskan secara syarak mengenai ketiga-tiga perkara di atas, sekalipun nilai harta melebihi RM600,000.00 yang kini dikendalikan oleh Mahkamah Tinggi Sivil sebagaimana termaktub dalam Akta 97. Tambahan pula dalam hal probet iaitu perintah mengenai pelaksanaan sesuatu wasiat,⁶⁷ ditegaskan secara nyata mengecualikan pemakaiannya terhadap orang Islam pada perenggan (ii) yang menyebut:

(ii) Perkara yang tersebut dalam perenggan (i) tidak termasuk undang-undang diri orang Islam berhubung dengan perkahwinan, perceraian, penjagaan anak, nafkah, pengambilan anak angkat, undang-undang keluarga, pemberian atau pewarisan harta berwasiat dan tidak berwasiat.

Perkara wasiat dan harta pusaka telah menjadi isu utama dalam kes Mahkamah Persekutuan *Shaik Zolkaffly*. Dalam kes tersebut, Sheikh Eusoff Bin Sheikh Latiff (si mati) telah meninggal dunia dan meninggalkan beberapa bidang tanah yang didaftarkan atas nama perayu. Manakala responden-responden pula adalah pemegang amanah dan waris kepada harta pusaka si mati. Si mati meninggalkan wasiat bertarikh 30 Disember 1892 yang memperuntukkan sebahagian tanah didirikan masjid sebagai 'wakaf' dan pemberian semula (*revision*) daripada 'wakaf' kepada anak cucu si mati 21 tahun selepas kematian pewaris terakhir. Si mati juga meninggalkan "*deed of settlement*" bertarikh 26 Jun 1890 yang telah memperuntukkan tanah-tanah tersebut sebagai 'wakaf'. Di Mahkamah Tinggi Sivil, responden-responden telah membuat permohonan antara lain seperti berikut:

- (1) Suatu deklarasi menyatakan bahawa tanah-tanah tersebut diserahkan kepada harta pusaka Sheikh Eusoff Bin Sheikh Latiff, si mati.
- (2) Suatu perintah selanjutnya bahawa tanah-tanah tersebut diberikan kepada responden-responden sebagai pentadbir-pentadbir harta pusaka si mati.
- (3) Secara alternatif, suatu injuksi menahan defendan atau orang suruhannya atau sesiapa sahaja dari menjual, memindah milik atau campur tangan atau sebarang tindakan atau urusan ke atas tanah-tanah tersebut sehingga tindakan guaman ini selesai.

Dalam kes ini perayu telah membangkitkan bantahan awal bahawa Mahkamah Tinggi Sivil tidak mempunyai bidang kuasa untuk mendengar tindakan responden-responden tersebut. Namun, permohonan perayu tersebut telah ditolak di peringkat Mahkamah Tinggi Sivil dan di Mahkamah Rayuan. Kedua-dua mahkamah tersebut memutuskan bahawa Mahkamah Syariah tidak mempunyai bidang kuasa untuk mengeluarkan injuksi yang dipohon oleh responden-responden dan juga tidak mempunyai kuasa untuk mengadili wasiat dan Surat Ikatan Penyelesaian. Tetapi dalam rayuan ke Mahkamah Persekutuan, mahkamah tersebut telah membenarkan rayuan itu dan memutuskan antara lain bahawa walaupun remedi yang dipohon adalah suatu deklarasi, ia tidak menjejaskan bidang kuasa Mahkamah Syariah. Hakim Mahkamah

Tinggi Sivil sepatutnya menggunakan pendekatan '*subject matter*' dan bukan kaedah '*remedy prayed for approach*' untuk menentukan sama ada Mahkamah Syariah mempunyai bidang kuasa atau sebaliknya.⁶⁸ Justeru, keputusan-keputusan Mahkamah Rayuan (Sivil) mengatakan Mahkamah Syariah tiada bidang kuasa untuk mengeluarkan injuksi yang dipohon oleh responden-responden, dan tiada kuasa untuk membicarakan wasiat dan Surat Ikatan Penyelesaian tersebut adalah tidak berasas.

Mahkamah Persekutuan juga telah memutuskan bahawa Mahkamah Syariah mempunyai bidang kuasa melalui seksyen 48 (2) (b) (v), (vii) dan (ix) Enakmen Pulau Pinang yang berkaitan dengan wasiat atau hibah semasa *marad al-maut* oleh seseorang Islam, wakaf atau nazar, penentuan waris-waris dan kadar pembahagian harta pusaka si mati Muslim. Bagi mengelakkan percanggahan yang berterusan mengenai bidang kuasa yang membabitkan Perkara 121 (1A) Perlembagaan Persekutuan, bahagian yang dimaksudkan sebagai 'pentadbiran' harta pusaka perlu diperinci dan diperjelaskan sama ada ia merangkumi penentuan tiga perkara utama tadi yang diberikan kuasa kepada Pemungut dalam Akta 98.

Secara teori, kupasan di atas mendapati Mahkamah Syariah mempunyai bidang kuasa eksklusif mengenai Hukum Syarak dalam hal undang-undang pewarisan. Tetapi praktikalnya menunjukkan undang-undang sedia ada seolah-olah memberikan kuasa yang lebih kepada Mahkamah Sivil dan institusi-institusi lain di peringkat persekutuan. Beberapa statut yang dinyatakan sebelum ini iaitu Akta 97, Akta 98, Kaedah-kaedah Mahkamah Tinggi 1980 dan lain-lain,⁶⁹ telah digubal untuk mentadbir tentang harta pusaka Islam yang menghadkan bidang kuasa Mahkamah Syariah. Justeru, terdapat kritikan yang menegaskan bahawa bidang kuasa asal yang sepatutnya dimiliki oleh Mahkamah Syariah, Majlis Agama Islam Negeri-negeri dan lain-lain institusi keagamaan telah diambil alih oleh badan-badan lain di peringkat persekutuan, berdasarkan undang-undang bertulis yang diwujudkan bagi mentadbir harta pusaka orang-orang Islam tersebut.⁷⁰

Oleh yang demikian, sungguhpun undang-undang Islam yang diaplikasikan dalam pembahagian harta pusaka individu Muslim, kes-kes tersebut adalah diputuskan oleh Mahkamah Sivil dan bukannya

Mahkamah Syariah. Untuk itu, Mahkamah Sivil dikehendaki berpandukan prinsip faraid dalam pembahagian harta pusaka, sayangnya rangsangan ke arah itu agak kurang ketara. Fenomena ini telah diluahkan oleh seorang tokoh yang menyatakan “Padahal tidaklah begitu sukar untuk mereka mengkaji pandangan ulama dan ilmuan Islam seperti ulasan Mufti atau keputusan Majlis Fatwa Kebangsaan, sebagaimana dalam kes-kes lain yang merujuk kepada undang-undang bertulis, *common law* dan buku-buku teks termasuk keputusan-keputusan yang dibuat oleh mahkamah di Malaysia, India dan Pakistan.”⁷¹

Kekeliruan Undang-Undang dan Keputusan Mahkamah Syariah

Selain permasalahan konflik bidang kuasa di atas, terdapat kekeliruan antara peruntukan undang-undang dan keputusan Mahkamah Syariah. Walaupun Perlembagaan Persekutuan dan seksyen 46 (2) Akta 505 memberikan bidang kuasa kepada Mahkamah Syariah untuk memutuskan secara syarak dalam hal pewarisan, namun seksyen 50 Akta 505 seolah-olah menjadikan tanggungjawab itu sebagai suatu kuasa budi bicara (*discretionary power*) dan sekadar menjadi tempat rujukan apabila diperlukan. Peruntukan ini dilihat selari dengan peruntukan dalam seksyen 19 Akta 98,⁷² yang mengkehendaki Pemungut untuk merujuk kepada Mahkamah Syariah hanya apabila menghadapi kesukaran dalam membuat pembahagian.

Oleh itu, pindaan perlu dilakukan terhadap seksyen 50 Akta 505, seksyen 12 (7)⁷³ dan seksyen 19 Akta 98 untuk diselaraskan dengan kehendak peruntukan “*Hukum Syarak yang berhubungan dengan pewarisan*” yang terkandung dalam Senarai II.⁷⁴ Pindaan ini perlulah secara jelas menerangkan bahawa Mahkamah Syariah mempunyai bidang kuasa dalam perkara berhubung penentuan Hukum Syarak mengenai pewarisan dan bukan setakat dirujuk (sewaktu diperlukan) oleh institusi lain sebagaimana yang wujud dalam peruntukan masa kini.⁷⁵

Kekeliruan tentang isu bidang kuasa juga berbangkit dalam kes *Jumaaton dan Raja Delila lwn Raja Hizaruddin*,⁷⁶ yang telah memutuskan bahawa Mahkamah Syariah tidak mempunyai bidang kuasa mengenai probet dan pentadbiran memandangkan ia termasuk dalam Senarai I.⁷⁷ Akta 97 telah digubal berdasarkan peruntukan Senarai I tersebut

walaupun di dalam Senarai II,⁷⁸ turut menyentuh mengenai pewarisan harta berwasiat dan tak berwasiat. Justeru, Mahkamah Tinggi Syariah dan Mahkamah Rayuan Syariah Kuala Lumpur telah memutuskan untuk menolak permohonan dan rayuan ahli waris dalam menentukan bahawa saham, dividen, saham bonus, isu terbitan dan lain-lain yang dinamakan kepada Responden sebagai sebahagian dari harta pusaka.

Walau bagaimanapun, Dato' Abdul Hamid Bin Haji Mohamad (Hakim Mahkamah Persekutuan) berpendapat bahawa dalam membicarakan kes di atas, isu-isu yang timbul bukanlah perkara berhubung probet atau pentadbiran harta pusaka. Tetapi permohonan dibuat di Mahkamah Syariah adalah untuk menetapkan sama ada saham, dividen, isu terbitan, saham bonus dan sebagainya dikategorikan sebahagian daripada harta pusaka atau sebaliknya. Dan persoalan adakah semua ahli waris berhak terhadap pusaka si mati itu dalam mendapatkan bahagian masing-masing mengikut faraid. Kedua-dua permasalahan ini adalah membabitkan penentuan Hukum Syarak yang sebenarnya tertakluk kepada bidang kuasa Mahkamah Syariah untuk memutuskannya dan ia tidak berkait mengenai probet dan pentadbiran.⁷⁹ Pandangan beliau ini boleh dianggap sebagai suatu pendirian yang tepat jika kita mengambil kira peruntukan-peruntukan dalam Senarai I dan II Jadual Kesembilan Perlembagaan Persekutuan.⁸⁰

Dari perspektif lain, sesetengah pihak berhujah bahawa tradisi undang-undang sedia ada kini adalah yang terbaik. Ianya sudah cukup sempurna dan tidak perlu dipertikaikan sama ada kaedah perundangan sekarang berasaskan syar'ie atau tidak syar'ie (*Islamic or non-Islamic*). Misalnya, apabila pembahagian yang mengikut prinsip faraid dibuat oleh Pentadbir Tanah atau Mahkamah Tinggi Sivil, adakah bererti tindakan tersebut tidak *Islamic* semata-mata kerana ia tidak diputuskan di Mahkamah Syariah? Bahkan secara logik sesiapa yang mempunyai kepakaran dalam ilmu faraid sudah layak berfatwa mengenainya.

Sebenarnya hujah itu tidak relevan, kerana fokus perbahasan adalah lebih kepada isu perluasan bidang kuasa Mahkamah Syariah yang selama ini sering dipersoalkan oleh Mahkamah Sivil. Bagi menjelaskan kekeliruan ini, adalah wajar diulangi bahawa bidang kuasa penentuan Hukum Syarak yang ditetapkan oleh Perlembagaan Persekutuan dan

diputuskan dengan sewajarnya oleh mahkamah tertinggi negara perlulah dihormati, terutamanya setelah Perkara 121 (1A) Perlembagaan Persekutuan diperkenalkan. Sungguhpun dari segi pelaksanaan rujukan ada dibuat kepada Mahkamah Syariah, realitinya ia setakat urusan penentuan kadar harta dan ahli waris yang berhak. Untuk menjawab persoalan berapa, siapa, apa, bila, bagaimana dan kenapa dalam hal pewarisan menurut *fiqh al-mirath* Islam, selayaknya perlulah dilakukan oleh pihak yang telah ditauliahkan mengenainya dan bukan mana-mana individu lain sekalipun tahap keilmuannya adalah mengatasi pihak yang ditauliahkan itu.

Senario ini dapat kita bandingkan tentang perbezaan konsep *al-qadha'* dan fatwa. Secara zahir kedua-duanya bertanggungjawab untuk menyelesaikan masalah dengan bersumberkan nas syarak. Tetapi sifat keputusan kadi adalah mengikat (wajib dilaksanakan dan dipatuhi) terhadap pihak-pihak yang dibicarakan, manakala kedudukan keputusan mufti adalah tidak mengikat terhadap pihak lain (ia boleh diterima dan ditolak), walaupun justifikasi dan alasan mufti tersebut terbukti lebih hebat berbanding kadi yang mengendalikan perbicaraan itu.⁸¹

Ada juga berpandangan dalam menangani kemusykilan ini, pendekatan yang lebih praktikal dan tidak menyukarkan masyarakat (Islam dan bukan Islam) perlu diambil. Hal ini memandangkan urusan pentadbiran dalam pembahagian harta pusaka boleh melibatkan kepentingan orang bukan Islam di dalamnya. Sebagai contoh, harta yang telah dijual kepada orang bukan Islam sebelum kematian seorang Muslim yang belum sempat dipindah milik hartanya. Begitu juga keadaannya jika membabitkan perkahwinan campur yang semestinya mengaitkan perbezaan dan pertukaran agama.⁸²

Kesimpulan

Konsep *wisoyah* dan realiti pelaksanaannya masih dalam keadaan dilema. Tambahan pula setakat ini mekanisme Amanah Raya Berhad tidak menampakkan keberkesanan yang mampu membawa penambahbaikan dan ini mengurangkan kecenderungan masyarakat dalam menguruskan harta melalui kaedah *wisoyah*. Justeru, tidak hairanlah amalannya tidak menyeluruh disebabkan masalah kefahaman masyarakat itu sendiri.

Bahkan pihak akhbar pernah melaporkan bahawa harta orang Islam yang terkumpul di Amanah Raya Berhad dan masih tidak dituntut dalam lingkungan RM40 bilion. Adapun peranan di pihak agensi swasta, operasi perkhidmatan mereka sebenarnya terbatas kerana sokongan kewangan dan jaringan pemasaran yang agak terhad.⁸³

Berdasarkan kajian ringkas ini, dapatlah disimpulkan bahawa pelaksanaan wasiat dan *wisoyah* di Malaysia adalah menyentuh bidang kuasa eksklusif Mahkamah Syariah. Walau bagaimanapun, jalan penyelesaian terbaik adalah dengan membuat pindaan ke atas Akta Probet & Pentadbiran 1959, iaitu mengecualikan orang Islam daripada tertakluk di bawahnya seperti yang telah dibuat terhadap Akta Wasiat 1959 (Akta 346). Sebagai alternatif, satu undang-undang probet dan pentadbiran untuk orang Islam perlulah disediakan di peringkat negeri dengan memperuntukkan bidang kuasa yang jelas kepada Mahkamah Syariah. Haruslah diingat juga bahawa meskipun bidang kuasa Mahkamah Syariah yang jelas telah diperuntukkan, ia tidak akan membawa apa-apa kesan jika pihak Mahkamah Syariah sendiri tidak memainkan peranan yang proaktif dalam memperkasakan bidang kuasanya.⁸⁴

Oleh yang demikian, kita perlu menyediakan mekanisme yang praktikal agar proses pembahagian harta dapat dijalankan dengan lancar dan kebajikan mereka yang berhak juga terpelihara. Adalah diingatkan bahawa tidak ramai yang peka terhadap situasi pemilikan harta iaitu harta kita di atas nama kita, harta kita di atas nama orang dan harta orang di atas nama kita. Justeru, hal ini perlu diambil tindakan yang serius agar tidak berlakunya penganiayaan dan pemilikan harta secara batil dapat dielakkan.

Nota Hujung (Endnotes)

- 1 Penulis ialah pensyarah daripada Jabatan Syariah Dan Perundangan, Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor (KUIS). Email nazireey2000@yahoo.com Hak Cipta Terpelihara.
- 2 Abdul Halim el-Muhammady, 2001, *Undang-Undang Muamalat dan Aplikasi Kepada Produk-Produk Perbankan Islam*, Bangi: Fakulti Undang-Undang UKM, hlm 1-7.
- 3 *Ibid.*
- 4 Naziree Bin Md Yusof, 2006, "Konsep Cap Dagangan & Prinsip Mua'malat Islam: Suatu Perbandingan", *Prosiding Seminar Kebangsaan Undang-Undang Dan Teknologi: Isu Undang-Undang dan Syariah 2006*, Bangi: Fakulti undang-undang UKM, hlm 464.
- 5 Khadijah Mohamed & Ahmad Shamsul Abd Aziz, 2005, *Undang-undang Harta Intelek di Malaysia*, Sintok: Penerbit Universiti Utara Malaysia, hlm 1.
- 6 Sayyid Sabeq, *Fiqh al-Sunnah*, Beirut: Darul Fikr, 1998, Jil. 2, hlm 107.
- 7 *Ibid.*
- 8 al-Quran, Al-Zariyat 51: 56.
- 9 al-Quran, Al-Baqarah 2 : 30.
- 10 al-Quran, Al-Ahzab 33 : 72.
- 11 Said Bin Ibrahim, 1995, *Aqidah Ahli al-Sunnah wa al-Jamaah*, Kuala Lumpur: Darul Ma'rifah, hlm 9.
- 12 al-Quran, Toha 20 : 111-112.
- 13 al-Quran, Al-Isra' 17:85.
- 14 al-Quran, Al-Bayyinah 98 : 5.
- 15 al-Quran, Fatir 35 : 28.
- 16 Said Bin Ibrahim, 1995, *op.cit*, hlm 43-44.
- 17 al-Quran, Al-Soff 61:10-11.
- 18 al-Quran, Al-Jathiah 45:18.
- 19 Mustafa al-Khin dkk, 1998, *Fiqh al-Manhaji ala Mazhab al-Syafi'e*, Beirut: Dar al-Qalam, Jil. 2, hlm 261.
- 20 *Ibid*, hlm 264.
- 21 *Ibid*, hlm 261-262.
- 22 Al-Sharbini, t.th, *Mughni al-Muhtaj*, Beirut: Dar al-Fikr, Jil. 2, hlm 396-397.
- 23 Mustafa al-Khin dkk, *op.cit*. Jil. 3, hlm 109.
- 24 Temubual dengan Puan Nor 'Adha Binti Abdul Hamid, Pensyarah Fakulti

- Perniagaan dan Muamalat, di Kolej Universiti Islam Antarabangsa Selangor (KUIS) pada 07 November 2007 jam 11.00 pagi.
- 25 Mohd Fadzli Yusof, 1996, *Takaful Sistem Insurans Islam*, Kuala Lumpur: Utusan Publication Sdn Bhd, hlm 13-14.
 - 26 al-Quran, Al-Baqarah 2 : 261-264.
 - 27 al-Quran, Al-Maidah 5 : 2.
 - 28 al-Quran, Luqman 31 : 34.
 - 29 <http://www.fpam.org.my/tools/actions.php?toolaction=4Epdf&id=116> (10.11.2007).
 - 30 <http://www.arb.com.my/partner.html> (10.11.2007).
 - 31 <http://www.wasiyyahshoppe.com/> (10.11.2007).
 - 32 Antara contoh-contoh produk yang ditawarkan dalam Zar Perunding Pusaka Sdn. Bhd.
 - 33 Temubual bersama Tuan Haji Abdul Aziz Bin Hassan, Peguam dan Pakar Perunding Wasiat Islam & Warisan Perniagaan, di Zar Perunding Pusaka Sdn. Bhd, pada 05 November 2007 jam 9.00 pagi.
 - 34 Habsah Bakar, 2006, "Pengalaman Amanah Raya Berhad (ARB) Dalam Pentadbiran Harta Amanah Orang Islam", *Harta Amanah Orang Islam di Malaysia: Perspektif Undang-Undang dan Pentadbiran*, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya, hlm 144.
 - 35 Abdul Rashid Haji Abdul Latif, 1986, *Wasiat Dalam Islam*, Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, Edisi Pertama, hlm 14.
 - 36 *Ibid.*
 - 37 Seksyen 2, Enakmen Wasiat Negeri Selangor 1999.
 - 38 Habsah Bakar, 2006, *op.cit*, hlm 141-143.
 - 39 Suatu kaedah keterangan atau doktrin undang-undang yang mencegah seseorang dari menafikan kebenaran sesuatu pernyataan yang telah dibuatnya dahulu, atau perwujudan fakta yang dia, melalui ucapan atau perbuatannya, telah membuatkan orang lain mempercayai pernyataan tersebut. Lihat Mohd. Radzali Masrum, 2001, *Maksim dan Ungkapan Undang-Undang*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, hlm 114.
 - 40 Suatu perintah atau dekri yang mana melaluinya suatu pihak, biasanya defendan, dikehendaki melaksanakan ataupun menahan diri daripada melakukan sesuatu perkara tertentu. Injuksi bersifat sama ada menyekat atau mandatori, iaitu memaksa. Apabila membabitkan masa, injuksi boleh bersifat sama ada sementara (*interlokutori / interim*), atau berkekalan. Injuksi berkekalan akan diizinkan hanya setelah plaintif berjaya membuktikan haknya dan wujud pelanggaran ataupun ugutan sebenar yang dilakukan ke atas diri plaintif. Injuksi interlokutori pula boleh dikeluarkan pada bila-bila masa selepas dikeluarkan suatu writ untuk mengekalkan penjiagaan

- benda-benda terbabit *in status quo*. Lihat Mohd. Radzali Masrum, *op.cit*, hlm 157.
- 41 Jika harta melebihi RM600,000.00.
- 42 Jika jumlah harta kurang RM600,000.00.
- 43 Jika jumlah harta kurang RM600,000.00.
- 44 Noor Aziah Binti Mohd Awal, 2004, *Pengenalan Kepada Sistem Perundangan Di Malaysia*, Selangor: International Law Book Services, hlm 78.
- 45 [1965] 2 MLJ 1.
- 46 Akta 553.
- 47 Noor Aziah Binti Mohd Awal, 2004, *op.cit*, hlm 78.
- 48 Peraturan Kumpulan Wang Simpanan Pekerja 1991, peraturan 16 (2).
- 49 Akta Koperasi 1993 (Akta 502); seksyen 24 (1) (a).
- 50 Perkara 3 (1), Perlembagaan Persekutuan.
- 51 <http://www.islam.gov.my/buu/artikel2.html> (06.11.2007)
- 52 Syekh Ghazali Bin Haji Abdul Rahman, 2006, “Bidang Kuasa Mahkamah Syariah Dalam Pentadbiran Harta Amanah Orang Islam”, *Harta Amanah Orang Islam di Malaysia: Perspektif Undang-Undang dan Pentadbiran*, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya, hlm 70-71.
- 53 Perkara 74 (2), Perlembagaan Persekutuan.
- 54 Ahmad Ibrahim, 1997, *Pentadbiran Undang-Undang Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia, hlm 145-158.
- 55 Senarai 1, Butiran 4 (e) (i), Jadual Kesembilan, Perlembagaan Persekutuan.
- 56 Selepas ini disebut sebagai Akta 97.
- 57 Selepas ini disebut sebagai Akta 98.
- 58 Tajul Aris Ahmad Bustami, 2005, “Bidang Kuasa Mahkamah Syariah Dalam Kes Pewarisan; Satu Analisis Kritikal ke Atas Kes *Juamaaton Iwn Raja Hizaruddin*”, *Kaedah Perundangan Bidang Kuasa dan Tatacara Mahkamah Syariah*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, hlm 37-38.
- 59 [2003] 3 MLJ 705.
- 60 [1998] 1 AMR 1.
- 61 Mohamad Naser Bin Disa, 2007, “Penyelarasan Undang-Undang Pewarisan: Isu-Isu dan Penyelesaiannya”, *Konvensyen Perwarisan Harta Islam 2007*, Kuala Lumpur: Amanah Raya Berhad, hlm 46.
- 62 Perkara 74, Perlembagaan Persekutuan.
- 63 Selepas ini disebut sebagai Pemungut.
- 64 Mohamad Naser Bin Disa, 2007, *op.cit*, hlm 47.
- 65 Selepas ini disebut sebagai Akta 505.
- 66 Mohamad Naser Bin Disa, 2007, *op.cit*, hlm 47-48.

- 67 Butiran 4 (e) Senarai I, Jadual Kesembilan, Perlembagaan Persekutuan.
- 68 Mohamad Naser Bin Disa, 2007, *op.cit*, hlm 49.
- 69 Misalnya isu mengenai penama si mati telah diperuntukkan dalam statut-statut berkaitan seperti Akta Kumpulan Wang Simpanan Pekerja 1991, Akta Takaful 1994, Akta Insurans 1996 dan lain-lain.
- 70 Lihat Siti Mashitoh Mahmood, 2006, “Bidang Kuasa Pentadbiran Harta Pusaka di Malaysia, Perspektif Perundangan Syariah dan Sivil”, *Prosiding Seminar Kebangsaan Pengurusan Harta Orang Islam*, Bangi: Jabatan Syariah, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia, hlm 116.
- 71 Ahmad Ibrahim, 1999, “Undang-Undang Pentadbiran Harta Pusaka Bagi Orang Islam di Malaysia”, *Pentadbiran Harta Menurut Islam*, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia, hlm 35.
- 72 Contohnya seksyen 19 (1)(a) Akta 98 menyatakan “*If any difficult point of law or custom arises in any proceedings under this Act that Collector may: If the question relates to Islamic law or Malay custom or to native law or custom of Sabah and Sarawak, refer the matter for the decision to the Ruler of the State in which his district is situated or to such other person or body of persons as the Ruler may direct.*”
- 73 Seksyen 12 (7) Akta 98 memperuntukkan “*The Collector shall ascertain, in such manner as may be most appropriate, the law applicable to the devolution of the estate of the deceased, and shall decide who in accordance with that law are the beneficiaries and the proportions of their respective shares and interest.*”
- 74 Senarai Negeri, Jadual Kesembilan, Perlembagaan Persekutuan.
- 75 Mohamad Naser Bin Disa, 2007, *op.cit*, hlm 51.
- 76 [1998] 6 MLJ 556.
- 77 Butiran 4 (e) (i), Senarai I, Jadual Kesembilan, Perlembagaan Persekutuan.
- 78 Senarai II (Senarai Negeri), Jadual Kesembilan, Perlembagaan Persekutuan.
- 79 Abdul Hamid Bin Mohamad, *Konflik dan Perkongsian Bidang Kuasa Mahkamah Sivil dan Mahkamah Syariah Mengenai Pengurusan Aset dan Pentadbiran Harta Pusaka Orang Islam dan Wakaf di Malaysia*, Kertas Kerja ini dibentangkan pada Kolokium Pengurusan Aset dan Penyelesaian Harta Pusaka Muslim Mengikut Perundangan Malaysia Peringkat Kebangsaan 2004 di Hotel Marriott, Putrajaya pada 24-25 Mei 2004.
- 80 Mohamad Naser Bin Disa, 2007, *op.cit*, hlm 51.
- 81 Mahmud Saedon A. Othman, 1998, *Institusi Pentadbiran Undang-Undang & Kehakiman Islam*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, hlm 157.

- 82 Mohamad Naser Bin Disa, 2007, *op.cit*, hlm 53.
- 83 Temubual bersama Tuan Haji Abdul Aziz Bin Hassan, Peguam dan Pakar Perunding Wasiat Islam & Warisan Perniagaan, di Zar Perunding Pusaka Sdn. Bhd, pada 05 November 2007 jam 9.00 pagi.
- 84 Tajul Aris Ahmad Bustami, 2005, *op.cit*, hlm 53.

Rujukan

Al-Quran.

Abdul Halim el-Muhammady, 2001, *Undang-Undang Muamalat dan Aplikasi kepada Produk-Produk Perbankan Islam*, Selangor: Fakulti Undang-undang UKM.

Abdul Rashid Haji Abdul Latif, 1986, *Wasiat Dalam Islam*, Bangi: Universiti Kebangsaan Malaysia, Edisi Pertama.

Abu Bakr Uthman Bin Muhammad Shata Al-Dimyati Al-Bakri, 1995, *I'aaanat al-Talibin*, Beirut: Dar al-Kutb al-Ilmiah, 5 Jilid.

Ahmad Ibrahim, 1997, *Pentadbiran Undang-Undang Islam di Malaysia*, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia.

Al-Sharbini, t.th, *Mughni al-Muhtaj*, Beirut: Dar al-Fikr, 4 Jilid.

Khadijah Mohamed & Ahmad Shamsul Abd Aziz, 2005, *Undang-undang Harta Intelek di Malaysia*, Sintok: Penerbit Universiti Utara Malaysia.

Konvensyen Perwarisan Harta Islam 2007, Kuala Lumpur: Amanah Raya Berhad.

Mahmud Saedon A. Othman, 1998, *Institusi Pentadbiran Undang-Undang & Kehakiman Islam*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Mohd Fadzli Yusof, 1996, *Takaful Sistem Insurans Islam*, Kuala Lumpur: Utusan Publication Sdn Bhd.

Mohd. Radzali Masrum, 2001, *Maksim dan Ungkapan Undang-Undang*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Mustafa Al-Khin dkk, 1998, *al-Fiqh al-Manhaji*, Beirut: Dar al-Qalam, 3 Jilid.

Noor Aziah Binti Mohd Awal, 2004, *Pengenalan Kepada Sistem Perundangan Di Malaysia*, Selangor: International Law Book Services.

Said Bin Ibrahim, 1995, *Aqidah Ahli al-Sunnah wa al-Jamaah*, Kuala Lumpur: Darul Ma'rifah.

Sayyid Sabeq, 1998, *Fiqh al-Sunnah*, Beirut: Darul Fikr, 3 Jilid.

Siti Mashitoh Mahmood, 2006, *Harta Amanah Orang Islam di Malaysia: Perspektif Undang-Undang dan Pentadbiran*, Kuala Lumpur: Penerbit Universiti Malaya.

Siti Mashitoh Mahmood, 2006, "Bidang Kuasa Pentadbiran Harta Pusaka di Malaysia, Perspektif Perundangan Syariah dan Sivil", *Prosiding Seminar Kebangsaan Pengurusan Harta Orang Islam*, Bangi: Jabatan Syariah, Fakulti Pengajian Islam, Universiti Kebangsaan Malaysia.

Tajul Aris Ahmad Bustami, Mohd. Hisham Mohd. Kamal & Farid Sufian Shuaib, 2005, *Kaedah Perundangan Bidang Kuasa dan Tatacara Mahkamah Syariah*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Perlembagaan Persekutuan.

Enakmen Wakaf & Wasiat Orang Islam Negeri Selangor 1999.

<http://www.arb.com.my/partner.html>

<http://www.fpam.org.my/tools/actions.php?toolaction=4Epdf&id=116>

<http://www.islam.gov.my/buu/artikel2.html>

www.lexisnexis.com/research

<http://www.wasiyyahshoppe.com/>

